

УДК 378.22.016.09:811

ЄВГЕНІЯ ГОНЧАРОВА

Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті проаналізовано зміщення акцентів в оцінюванні отриманих результатів освіти з усталених понять, таких, як «освіченість», «культура», «підготовленість», «якість знань» тощо на поняття «компетенції» та «компетентності». В контексті модернізації освіти результатом навчання випускників педагогічних ВНЗ має бути оволодіння сукупністю компетентностей, відповідних вимогам сучасного ринку праці та сучасним суспільним тенденціям.

***Ключові слова:** компетентність, фахова компетентність, компетенції, ключові компетентності, компетентнісний підхід, мотивація, навчальна мотивація.*

Початок третього тисячоліття знаменується оновленням багатьох сфер суспільного життя, що зумовлено надшвидкими темпами його інформатизації. Система освіти в цілому й система вищої педагогічної освіти зокрема активно реагують на підвищення вимог до підготовки фахівця вищої кваліфікації. Це має бути не просто обізнана у своїй сфері особистість, а людина, підготовлена до всіх потенційно можливих змін щодо змісту, форм, методів ефективної діяльності, тобто здатна диференційовано ставити професійно значущі завдання й винаходити оптимальні шляхи їх розв'язання. Потреба модернізації вищої педагогічної освіти та формування нової генерації професіоналів освітньої галузі, здатних орієнтуватися в складних соціокультурних умовах на етапі приєднання України до євроінтеграційного процесу, зумовлює необхідність істотних змін у підходах до фахової підготовки майбутніх учителів.

Фахова підготовка майбутнього учителя ІМ являє собою систему, де зміст професійної освіти й методи його реалізації тісно взаємодіють між собою та спрямовані на підготовку висококваліфікованого спеціаліста, здатного до орієнтації в конкурентному середовищі.

Забезпечення системи освіти висококваліфікованими компетентними педагогічними кадрами є пріоритетним напрямом освітньої політики держави. Актуальним стає поняття компетентності майбутнього фахівця як сукупності знань, умінь і навичок, необхідних для подальшої професійної діяльності та орієнтація на компетентісний підхід до процесу навчання.

Компетентнісний підхід – спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна та предметна (галузева) компетентності, є основним у формуванні як змісту освіти, так і його навчально-методичного забезпечення [17, с. 18].

Оптимальне забезпечення процесу реалізації компетентнісного підходу в освітньому середовищі мотивує студента на оволодіння універсальними компетентностями, що зумовлює його активну та рівноправну участь як суб'єкта в соціальній діяльності.

Основна увага приділяється формуванню фахової компетентності, тобто ґрунтовному оволодінню знаннями, уміннями, навичками, ставленнями, необхідними в конкретній сфері діяльності.

Компетенція (від. лат. *competo* – відповідаю, підходжу): знання та досвід у тій чи іншій галузі [16, с. 613]. Для компетенції характерні наступні ознаки: виявляється в конкретній ситуації у процесі визначеної діяльності індивіда; має різні рівні, кожен з яких характеризує ступінь розвитку в особистості здатності сприймати та виконувати поставлені задачі.

Дидактичні та методичні аспекти визначення сутності компетентності та компетенції стали предметом досліджень Н. Бібік [1], Н. Гальскової [2], Д. Ізаренкова [7], І. Єрмакова [5], А. Лігоцького [10] та ін.

У педагогічній літературі використовуються поняття «компетентність», «компетенція», «ключові компетентності».

У матеріалах семінару Міністерства освіти і науки України та проекту ПРООН «Освітня політика» запропоновано наступні визначення цих понять:

— компетентність – це структурована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, уміння, ставлення, поведінкові реакції;

— компетенція – об'єктивна категорія, суспільно визначений рівень знань, умінь, навичок, ставлень тощо у певній діяльності людини як абстрактного носія;

— ключові компетентності – це багатовимірне утворення, що належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів та є спеціально структурованим комплексом якостей особистості, що дають змогу ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах. «Ключові компетентності» за своїм характером є наскрізними й їх слід досягати у процесі навчання через усі без винятку предмети та виховні заходи [9, с. 92].

Охарактеризуємо більш детально кожне з означених понять.

Дж. Равен вважає, що у будь-якій професійній діяльності компетентність людини визначається такими загальними якостями: здатністю працювати самостійно без постійного керівництва; здатністю брати на себе відповідальність за власною ініціативою; здатністю виявляти ініціативу, не питаючи інших, чи слід це робити; готовністю помічати проблеми та шукати шляхи їх розв'язання; умінням аналізувати нові ситуації й застосовувати вже наявні знання для такого аналізу; здатністю знаходити спільну мову з іншими людьми; здатністю засвоювати будь-які знання за власною ініціативою (тобто враховувати власний досвід і зворотній зв'язок з оточуючими); умінням приймати рішення на основі здорових суджень [13, с. 39].

У педагогічній науці широко вживаються поняття «компетентність» та «компетенція», однак не існує загальноприйнятого визначення кожного поняття, різні вчені пропонують свої гіпотези.

А. Хуторської визначає, що, «якщо компетенція – заздалегідь задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки людини, необхідна для її ефективної продуктивної діяльності у визначеній сфері, то компетентність – уже сформована якість особистості (сукупність якостей) учня та мінімальний досвід діяльності у визначеній сфері» [20, с. 62].

З точки зору Н. Бібік, «компетентність» – це оцінна категорія, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження» [9, с. 45], а «аналіз поняття «компетенція» дозволяє розуміти його як соціально закріплений освітній результат» [9, с. 47], тобто «компетенція» сприймається як похідне, вужче від поняття «компетентність» [9, с. 46].

О. Пометун характеризує компетентність як «спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання» [9, с. 17], а компетенції вважає конкретизованими «на рівні навчальних освітніх предметів».

Оскільки визначення понять «компетентність» і «компетенція» вітчизняних науковців, в основному, співпадають з висновками семінару Міністерства освіти і науки

України та проекту ПРООН «Освітня політика», у подальшому дослідженні будемо вживати поняття «компетенція» як похідне від поняття «компетентність» і його необхідну складову.

За результатами діяльності робочої групи з питань запровадження компетентнісного підходу, створеної в рамках проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний – рівному», запропоновано також перелік ключових компетентностей: уміння вчитися (навчальна); громадянська; загальнокультурна; компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій; соціальна; підприємницька; здоров'язбережувальна [9, с. 65-66].

Дослідження стратегій реформування фахової освіти дає змогу виявити наявність об'єктивно існуючого протиріччя між потребою суспільства в отриманні компетентних учителів іноземної мови та недостатньою розробленістю теоретичних засад реалізації положень компетентнісного підходу в процесі навчання фахових дисциплін.

Мета статті: теоретично обґрунтувати на засадах вивчення та аналізу психолого-педагогічної літератури стан розробленості проблеми впровадження компетентнісного підходу в процес навчання фахових дисциплін майбутніх учителів іноземної мови. Сутність професійної компетентності вчителя полягає в мотиваційно орієнтованій готовності до здійснення педагогічної діяльності, основою якої є загальна ерудиція, ґрунтовні теоретичні знання, практичний досвід, уміння організувати навчання як творчий процес, спрямований на отримання оптимального результату.

Для майбутнього педагога, професійна діяльність якого буде спрямована не тільки на оптимальну організацію навчального процесу, але й на виховання громадянина-патріота, важливі наступні загальні показники професійної компетентності: уміння жити та працювати в сучасному соціумі; здатність керувати своїм емоційним станом; уміння бути зрозумілим у спілкуванні, здатність розуміти інших (учнів, їх батьків, колег); усвідомлена потреба в дотриманні морально-етичних норм; безперервне вдосконалення професійних знань шляхом самоосвіти з використанням друкованих джерел та інформаційних технологій; уміння використовувати у пошуковій діяльності методи педагогічного дослідження; здатність аналізувати власний педагогічний досвід з наступним використанням результатів аналізу для підвищення результативності навчально-виховного процесу; уміння створювати умови для стимулювання в учнів бажання навчатися; здатність спрямовувати професійну діяльність на отримання усвідомленого результату навчально-виховного процесу.

Наявність фахової (спеціальної) компетенції передбачає оволодіння сукупністю знань, умінь, навичок і ставлень [9, с. 90], необхідних у визначеній галузі діяльності.

Схему формування фахової компетентності вчителя ІМ показано на рис. 1.

Фахові компетенції можна розподілити на загальні (системні) та предметно-орієнтовані (предметні).

До загальних можемо віднести: здатність організувати стратегію навчання, оптимально використовувати робочий час; сформованість способів діяльності, технологічну грамотність; уміння проводити тестування, здійснювати моніторинг та оцінювання; опанування цінностями, ставлення до професійної діяльності.

У ході аналізу специфіки фахової підготовки учителя ІМ у педагогічних ВНЗ у контексті дослідження, особлива увага приділялася проблемі формування професійно значущих (предметних) компетенцій саме для визначеного профілю підготовки майбутніх спеціалістів.

Предметна компетенція – сукупність знань, умінь та характерних рис у межах предмета, що дає змогу особистості виконувати певні дії через власне ставлення [9, с. 92]. Як приклад, наведемо орієнтовний перелік компетенцій, що забезпечують підготовку майбутніх учителів ІМ, для такої фахової дисципліни, як лінгвокраїнознавство:

— знання про національну культуру країни, мова якої вивчається, етнічну специфіку, соціокультурні аспекти поведінки людей у ході спілкування, уміння порівнювати зазначену інформацію з рисами національної культури;

Рис. 1. Формування фахової компетентності вчителя іноземної мови

- володіння лексичним мінімумом з тематики курсу;
- уміння робити аналіз текстів з соціокультурним забарвленням, знаходити специфічну лексику й лексико-граматичні конструкції, притаманні мові, що вивчається;
- розуміння національної культури, мова якої вивчається;
- розуміння загальних і специфічних тенденцій іноземної культури й уміння порівнювати їх із національними ознаками України;
- уміння розпізнавати моделі етикету в країні, мова якої вивчається;
- уміння описувати соціокультурні явища іноземною мовою;
- уміння розкривати причинно-наслідкові відношення в стилі мовленнєвої поведінки в умовах міжкультурного спілкування;
- здатність передбачати можливий розвиток подій у ситуаціях міжкультурного спілкування;
- уміння обирати стратегічно вірний стиль поведінки в ході спілкування з носіями мови;
- розуміння причин соціокультурної інтерференції в ході спілкування з носіями мови, знати можливі способи її уникнення;
- уміння виділяти загальне й культурно-специфічне в моделях розвитку різних країн і соціальних верств суспільства;
- оволодіння студентами вербальними й невербальними моделями поведінки в ситуаціях міжкультурної комунікації;
- визнавати право різних культурних моделей, а звідси формувати на їх основі уявлення про норми життя в різних країнах [3; 12; 15; 18].

Ознайомлення з культурою країни, мова якої вивчається, дає змогу студенту розпізнавати й розуміти норми поведінки носіїв мови, що вивчається, і підготуватися до реальної міжкультурної комунікації та адаптації в суспільстві.

Слід наголосити, що «фахова освіта являє собою систему, яка має внутрішню будову, взаємозв'язок компонентів, і яка функціонує як органічна частина вищого порядку – вищої освіти» [10, с. 26]. Кожна конкретна фахова дисципліна передбачає певний перелік компетенцій, отже, для успішного виконання у подальшому професійної діяльності майбутній учитель ІМ має оволодіти компетенціями, які складають зміст кожної фахової дисципліни. Узагальнювальний аналіз педагогічних досліджень дає змогу презентувати майбутнього учителя ІМ у якості активного суб'єкта розвитку фахових компетенцій. Так, на переконання В. Давидова, лише спеціально організоване навчання надає змогу учневі стати його активним суб'єктом [4]. Якісно організоване навчання має спонукати майбутнього вчителя ІМ до усвідомленої постановки власне задачі та контролю ефективності своїх дій у ході її виконання. Професійні знання, уміння й навички є як результатом, так і засобом пізнання в галузі конкретної фахової дисципліни. На основі наведених даних можна констатувати, що основою компетенції майбутнього спеціаліста є закладений у ході навчання у педагогічних ВНЗ фундамент знань з профілюючих предметів.

Формування фахової компетентності майбутнього вчителя ІМ базується на оволодінні ключовими компетентностями та фаховими компетенціями (сукупністю знань, умінь, навичок і ставлень). Рівень фахової компетентності у процесі навчання буде поступово змінюватися за рахунок набуття нових компетенцій.

Конкурентоспроможність на сучасному ринку праці забезпечується не лише високим рівнем теоретичних знань і професійної компетентності. Здатність до постійного самонавчання, усвідомлена необхідність постійного самовдосконалення, мобільність, відповідальність, комунікативні компетенції сприяють формуванню конкурентного потенціалу. Майбутній учитель має усвідомлювати, що рівень компетентності, сформований у ході навчання у педагогічних ВНЗ не може протягом довгого часу гарантувати успішність його професійної діяльності, оскільки ускладнення змісту освіти та проблем виховання, зростання рівня освітніх стандартів,

упровадження прогресивних технологій навчання вимагає від нього постійної та цілеспрямованої роботи над собою.

Важливою складовою компетентнісного підходу в системі вищої педагогічної освіти є формування мотиваційних компетентностей у студентів як особистісних та соціальних мотивацій, спрямованих на подальше формування фахової компетентності, без наявності яких якісне оволодіння студентами сукупністю фахових компетенцій буде проблематичним. Не менш важливою є проблема формування в студентів стійкої позитивної мотивації до майбутньої професії, що передбачає здатність та усвідомлене бажання продовжувати науково-пізнавальну діяльність упродовж усього життя.

Мотивація – це система мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки [19, с. 217]. І. Зимня визначає мотивацію як складний механізм співвіднесення особистістю зовнішніх і внутрішніх чинників поведінки, який визначає виникнення, спрямованість, а також засоби здійснення конкретних форм діяльності [6, с. 219].

О. Овчарук основними мотиваційними компетентностями, пов'язаними з внутрішньою мотивацією, інтересами, індивідуальним вибором особистості вважає: здатність до навчання; винахідливість; навички адаптуватись та бути мобільним; уміння досягати успіху в житті; бажання змінити життя на краще; інтерес та внутрішню мотивацію; особисті практичні здатності; уміння робити власний вибір та визначити особисті цілі [9, с. 62].

Сприймаючи внутрішню мотивацію, спрямовану на процес і зміст діяльності, як домінуючу, у процесі навчання необхідно враховувати також і зовнішню мотивацію, спрямовану на виконання обов'язку отримати вищу освіту, усвідомлення відповідальності перед суспільством, уникнення неприємностей, бажання отримати схвалення з боку викладача, батьків чи інших людей.

В основі навчальної мотивації лежить потреба суб'єкта діяльності, яка, у свою чергу, надає поштовх до розвитку його пізнавальної активності.

Формуванню позитивної мотивації студентів до процесу навчання сприяє професіоналізм викладача, його вміння організувати професійно орієнтований процес навчання з використанням методів, що стимулюють навчально-пізнавальну діяльність, впливають на самовизначення майбутніх фахівців та усвідомлення ними як найближчих, так і кінцевих результатів навчання, створюють позитивний емоційний фон у відносинах зі студентами.

Відчуття необхідності діяти (навчатися) залежить від ступеня інтересу особистості до предмета діяльності. Інтерес, який відноситься до усвідомлених мотивів, ґрунтується на емоційній готовності студента до інтелектуальної діяльності в ході навчання у педагогічному ВНЗ. Зацікавленість спонукає особистість отримувати задоволення навіть у ході напруженої роботи. Дослідженнями сучасних науковців [8, с. 266] доведено, що висока позитивна мотивація до навчання може стати компенсаторним чинником у разі недостатньо високого рівня навчальних здібностей, однак навіть високий рівень здібностей не компенсує відсутність такої мотивації.

Мотивація до процесу навчання може бути, по-перше, ситуативною, яка ґрунтується на тимчасовій необхідності виявити свій рівень навченості (у ході написання тесту, складання іспиту, необхідності уникнути неприємностей, пов'язаних з повторним складанням іспиту); по-друге, особистісною – коли мета й мотиви пов'язані між собою, що породжує прагнення студента до самовдосконалення.

Домінування ініціативності й усвідомлення студентом необхідності одержання високих результатів у навчанні базується на формуванні в майбутніх спеціалістів: по-перше, соціальних мотивів своєї діяльності; по-друге, інтересу до змісту навчання. Інтерес до змісту навчання стимулюється шляхом створення посиленої складності навчального матеріалу, його урізноманітнення, урахування індивідуально-психологічних особливостей за умови визначення способів діяльності студентів

(наприклад, упровадження активних методів навчання, в основі яких лежить пошукова діяльність).

Формування професійної мотивації передбачає новизну пропонованого навчального матеріалу, його актуальність, зв'язок з реаліями сучасного життя. Це дозволяє сформувати соціальну мотивацію у відношенні майбутньої професії, сприяти визначенню професійних мотивів як провідних в ієрархії мотивів студентської молоді.

Формування ключових компетенцій, конкретизованих як на рівні навчальних дисциплін, так і на рівні загальнопредметного змісту освіти, визначає необхідність реалізації компетентного підходу, як переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі. Логіка ресурсного підходу виходить із пріоритету створення та підтримки унікальності людських ресурсів і ключових компетенцій у сфері освіти. Цей підхід набуває визначальної ролі в сучасній системі професійної освіти, академічної підготовки фахівців [11].

Компетентнісний підхід в освіті тісно пов'язаний з особистісно зорієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки інтегрована характеристика особистості, сформована у процесі набуття ключових і загальних компетенцій, визначається лише в конкретному комплексі дій [9; 13; 14], тобто у здатності майбутнього вчителя до соціальної та професійної активності, спрямованої на досягнення гуманістичних цілей освіти.

Список використаних джерел

1. Бібік Н. М. Компетентнісна освіта – від теорії до практики / Н. М. Бібік, І. Г. Єрмаков, О. В. Овчарук. – К.: Плетяда, 2005. – 120 с.
2. Гальскова Н. Д. Обучение иностранным языкам: поиск новых путей / Н. Д. Гальскова, А. Д. Горчев, З. Н. Никитина, Э. И. Соловцова // Иностранные языки в школе. – 1989. – № 1. – С. 5–6.
3. Гез Н. И. Формирование социокультурной коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С. 17–24.
4. Давыдов В. В. Концепция учебной деятельности школьников / В. В. Давыдов, А. К. Маркова // Вопросы психологии. – 1981. – № 6. – С. 13–26.
5. Єрмаков І. Компетентнісний потенціал проектної діяльності / І. Г. Єрмаков // Школа. – 2006. – № 5. – С. 5–11.
6. Зимняя И. А. Педагогическая психология / Ирина Алексеевна Зимняя. – М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. – 384 с.
7. Изаренков Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д. И. Ительсон // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. – С. 54–60.
8. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Евгений Павлович Ильин. – СПб.: Питер, 2002 – 512 с.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: [бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: «КІС», 2004. – 112 с.
10. Лігоцький А. О. Проектування освітніх систем / Анатолій Олексійович Лігоцький. – К.: Техніка, 1994. – 50 с.
11. Микитюк С. О. Тенденції розвитку освіти в контексті ресурсного підходу [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://asconf.com/rus/archive_view/49
12. Першукова О. Сучасні підходи до формування соціокультурного компонента змісту навчання іноземної мови в країнах Європи / О. Першукова // Шлях освіти. – 2003. – № 3. – С. 19–22.
13. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Джон Равен ; пер. с англ. под ред. В. И. Белопольского]. – М.: «Когнито-Центр», 2002. – 396 с.

14. Савельева С.С. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности учителя в образовательном процессе ВУЗА: [монография] / С. С. Савельева. – Воскресенск: Издательство «Позитив», 2012. – 220 с.
15. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранным языкам / В. В. Сафонова. – М.: Высшая школа, 1991. – 305 с.
16. Советский энциклопедический словарь [гл. ред. А. М. Прохоров] – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1985. – 1600 с.
17. Технології інтеграції змісту освіти: зб. наук. праць/ [ред. кол., головн. ред. В.Р. Льченко]. – Полтава: ПОІППО, 2013. – Вип. 5. – 264 с.
18. Томахин Г. Д. Реалии в языке и культуре / Г. Д. Томахин // Иностранные языки в школе. – 1997. – № 5. – С. 13–18.
19. Український педагогічний словник / [авт.- уклад. Гончаренко С.]. – К.: Либідь, 1997. – 373 с.
20. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования/ А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

Стаття надійшла до редакції 18.08.2016 р.

ГОНЧАРОВА Е.

Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли», Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

В статье анализируется смещение акцентов в оценивании полученных результатов образования с принятых ранее понятий, таких, как «образованность», «культура», «подготовленность», «качество знаний» и прочее на понятия «компетенции» и «компетентности». В контексте модернизации образования результатом обучения выпускников ВУЗ должно быть овладение совокупностью компетентностей, соответствующих требованиям современного рынка труда и современным общественным тенденциям.

***Ключевые слова:** компетентность, профессиональная компетентность, компетенции, ключевые компетентности, компетентностный подход, мотивация, учебная мотивация.*

HONCHAROVA YE.

Higher Educational Establishment of Ukoopspilka "Poltava University of Economics and Trade", Ukraine

FORMING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Shifting the accents in evaluating the obtained results of education from the accepted notions, such as "educational accomplishments", "culture", "preparedness", "the quality of knowledge", etc., to the concepts of "competence", "competency" has been analyzed in the article. Mastering the whole complex of competences corresponding to the requirements of the modern market of labor and modern social tendencies has to be the result of studying of pedagogical higher educational establishments' graduates in the context of education modernization.

Optimal ensuring of the process of implementing the competence approach in the educational environment motivates a student to master universal competences which stipulates his or her active and equal participation as a subject in social activities. The main attention is paid to forming professional competence that is to thorough mastering the knowledge, skills, and attitudes necessary in the concrete sphere of activities.

While analyzing the specifics of professional training of a foreign language teacher at pedagogical higher educational establishments in the context of investigation the author has paid attention to the problem of forming professionally meaningful (subject) competences exactly for the defined profile of training the future specialists.

***Keywords:** competence, professional competence, competences, key competences, competence approach, motivation, study motivation.*